

Resum

La historiografia de l'art catalana, la primera aproximació a aquesta disciplina historiogràfica, la inicien literats romàntics com P. Piferrer, i fills del romanticisme com F. Pi i Margall. Després J. de Manjarrés publicà els primers manuals i catalogà la primera gran exposició retrospectiva d'art català (1867), i erudits com J. Puiggarí incorporaren la recerca d'arxiu a la incipient historiografia artística catalana. J. Fontanals del Castillo féu la primera gran monografia d'artista —sobre A. Viladomat— amb catàleg general de la seva obra. Mn. J. Gudiol i Cunill organitzà el Museu de Vic. Ja al s. xx J. Puig i Cadafalch serà el primer historiador català de l'art de renom internacional. Amb el Noucentisme J. Folch i Torres estructurarà els museus de Barcelona, mentre que J. Pijoan —fundador de l'IEC— seria, lluny del país, un generalista de volada internacional. C. Martinell estudià el menystingut Barroc català, i J. F. Ràfols reivindicà el Modernisme. La pintura del s. xix començà a ser estudiada amb rigor per F. Elias i R. Benet. Vic continuà donant figures: Mn. E. Junyent fou un medievalista sòlid i J. Gudiol Ricart, format als EUA, esdevindria des de l'Institut Amatller d'Art Hispànic, a Barcelona, ja a la postguerra, l'aglutinador d'una jove generació de la qual destaquen J. Ainaud de Lasarte, l'home dels museus de Barcelona —que presidí l'IEC—, i S. Alcolea Gil, que encarrilà el primer Departament d'Història de l'Art a la UB. Al costat d'ells A. Cirici, R. Santos Torroella, E. Jardí i més endavant M. Ll. Borràs han fet aportacions importants al coneixement de l'art del s. xx, i A. Pladevall —un altre nom del nucli vigatà— ha documentat exhaustivament antics monestirs i santuaris. En conclusió, els historiadors de l'art han estat arquitectes, eclesiàstics i artistes formats a l'Acadèmia, i els formats a la Universitat no s'han incorporat clarament a aquesta tasca fins ben entrat el s. xx.

Abstract

This historical discipline was first approached by Romantic scholars such as P. Piferrer and by children of Romanticism such as F. Pi i Margall. Later, J. de Manjarrés published the first art

manuals and catalogued the first major retrospective exhibition of Catalan art (1867). Learned figures such as J. Puiggarí introduced archival research into incipient Catalan art history. J. Fontanals del Castillo wrote the first major monograph on an artist (on A. Viladomat), with a general catalogue of his work. Father J. Gudiol i Cunill organised the Museum of Vic. By the XXth century, J. Puig i Cadafalch had become the first internationally known Catalan art historian. With the onset of *Noucentisme*, J. Folch i Torres structured the museums of Barcelona, whilst J. Pijoan, founder of the Institut d'Estudis Catalans (Institute of Catalan Studies, IEC), was a general historian, working outside the country, of international stature. C. Martinell studied the disdained Catalan Baroque and J. F. Ràfols made claims for *Modernisme* (Catalan *Art nouveau*). XIXth century painting began to be studied thoroughly by F. Elias and R. Benet. Vic continued to provide figures: Father E. Junyent was a solid mediaevalist and J. Gudiol Ricart, trained in the USA, became in the post-war period, working at Barcelona's Amatller Institute of Hispanic Art, the decisive figure bringing together a new generation. Outstanding among this young post-war generation were J. Ainaud de Lasarte, President of the IEC and the man of the museums of Barcelona, and S. Alcolea Gil, who set up and ran the first Department of Art History at the University of Barcelona. Alongside them, A. Cirici, R. Santos Torroella, E. Jardí and later M. Ll. Borràs made important contributions to our understanding of XXth century art. A. Pladevall — another figure to emerge from Vic — documented ancient monasteries and sanctuaries thoroughly. The generations born after the Civil War are not included here. In short, art historians were architects, ecclesiastics and artists trained in the Academy. University-trained historians did not become clearly committed to art history till well into the XXth century.

L'estudi històric de l'art a Catalunya té uns orígens que es confonen amb l'arqueologia i l'antiquària. Si a això hi afegim que la història de l'art medieval religiós al nostre país solia denominar-se «arqueologia cristiana» i que antiquària ha acabat adquirint un regust de comerç en patrimoni cultural mòble, aquesta confusió encara té més arrelament.¹

Avui aquí tractaré de destriar, tanmateix, els límits del que modernament en diem historiografia artística.² Cal dir d'entrada que no hi havia a la Universitat del segle XIX —ni fins ben entrat el segle XX— uns estudis específics d'història de l'art. A tot estirar a Filosofia hi havia l'assignatura d'Estètica, que no entrava en la recerca historiogràfica. Esteve Cladellas ho va explicar sintèticament: «La Universitat, de tipus cerverí encara, romangué estranya, salvades excepcions

---

1. Sobre l'antiquària a Catalunya vegeu José REMESAL, Antonio AGUILERA i LLUÍS PONS, *Comisión de Antigüedades de la Real Academia de la Historia. Cataluña. Catálogo e índices*, Madrid, Real Academia de la Historia, Gabinete de Antigüedades, 2000, p. 13-47.

2. La primera part d'aquesta conferència és un resum del meu treball «Els orígens de la historiografia de l'art catalana», a *Professor Joaquim Molas, Memòria, escriptura, història*, Col·lecció Homenatges 19, Barcelona, Publicacions Universitat de Barcelona, 2003, vol. 1, p. 447-461.

glorioses, al moviment restaurador que s'iniciava. Encastellada en el seu tomisme tradicional, no consentí la infiltració dels nous estudis d'estètica i teoria de l'art. Quant a aquest, històricament considerat, se'n desentenia del tot. D'aquí pervingué que, en aquesta generació, un mur inexpugnable separés els intel·lectuals dels artistes».³

Tradicionalment les recerques sobre art les feien, i en principi sempre de manera tangencial, d'una banda antics alumnes de l'Acadèmia de Belles Arts —on sí que hi havia una càtedra amb la denominació Teoria i Història de les Belles Arts—, de l'altra els arquitectes, que també havien estudiat a la carrera assignatures com Història de l'Arquitectura i Teoria de l'Art Arquitectònic, i per fi els eclesiàstics, que al seu ensenyament als Seminaris tenien unes assignatures precisament denominades Arqueologia Cristiana.

Orígens

Una pedra fonamental de la historiografia artística hispànica, l'andalús Antonio Acisclo Palomino (1655-1726), autor del famós *Museo pictórico y escala óptica* (1715-24), va tenir una relació important amb València, i es pot dir que els primers historiadors de l'art dels Països Catalans foren viatgers il·lustrats com els valencians Antoni Ponç (Antonio Ponz) (1725-1792) i Joaquín Lorenzo Villanueva (1757-1837) i el seu germà Jaime Villanueva (1763-1824). Ponz, format al Seminari de Sogorb, a Madrid i a Itàlia, publicà divuit volums d'un no pas complet *Viaje de España* (1771-91), que de vegades signà amb el cognom castellanitzat de la Puente, i que es caracteritza pel seu caràcter il·lustrat, classicista i antibarroc, bé que també és ja prou sensible al gòtic. Va fer igualment un molt més breu *Viaje fuera de España* (1785). Els Villanueva publicaren un *Viage literario a las iglesias de España* (1803-52), cenyit només a les dels Països Catalans.

El castellà Isidoro Bosarte (1747-1807) també passà pel país a la recerca de dades per als seus llibres compiladors de notícies, així com l'asturià Juan Agustín Ceán Bermúdez (1749-1829) va incloure igualment en el seu extens *Diccionario histórico de los más ilustres profesores de las Bellas Artes en España* (1800) tota classe de referències a artistes catalans. No parlaré, però, aquí, d'obres d'abast espanyol general ja que lògicament a gairebé totes hi apareixen dades catalanes, sinó d'aquelles obres centrades en l'art català.

En principi feien història de l'art erudits i estudiosos d'interessos molt més amplis. No era, doncs, aquesta cap especialitat. I al marge d'aquests viatgers il·lustrats als quals m'he referit, erudits autòctons també abordaren poc o molt l'estudi de les arts. El valencià Marc Antoni Orellana (1731-1813), home de Dret, escriptor polifacètic en català, escriví *Valencia antigua y moderna*, on el fet artístic té un paper important, i *Biografía pictórica valentina*, no publicat fins al

---

3. Esteve CLADELLAS, «La cultura artística a Barcelona vers la fi del segle dinovè i al començ de l'actual. II», *Butlletí dels Museus d'Art de Barcelona*, IV, 41, X-1934, p. 297-303.

1930 (i posteriorment reeditat el 1967), fruit de les recerques que va fer incitat per Antoni Ponç. A Catalunya, Antoni de Capmany de Montpalau (1742-1813), autor de les *Memorias históricas sobre la marina, comercio y artes de Barcelona* (1779), dedicà certa atenció a l'arquitectura del segle XIV al XVI, a part d'expressar una valoració del gòtic rarament positiva en un home de la seva època tan clàssica, que fan d'ell, entre moltes altres coses, un positiu pre-romàntic.

Els romàntics

A part d'aquests precedents, serà amb el Romanticisme que començarem a trobar decididament un petit tronc d'historiografia artística al nostre país. Alguns dels seus representants, com veurem, tingueren una dedicació àmplia a glossar tot el que fos creació humana; altres, però, ja començaren a ser uns veritables especialistes.

Pau Piferrer (1818-1848) va ser el que en deien un polígraf, ja que, a part de tenir una obra escrita de creació personal important, abordà aspectes històrics, literaris i artístics en els seus amplis textos —dedicats a Catalunya (1839-41 i 1844-50) i a Mallorca (1842-44)— de la sèrie *Recuerdos y bellezas de España*, impulsada pel dibuixant Francesc Xavier Parcerisa.

Piferrer va fer el que ara en diríem síntesi o divulgació, però no deixà de tocar més o menys esporàdicament la documentació d'arxiu. La seva òptica és ja plenament romàntica, i en conseqüència reivindicadora de l'arquitectura medieval. En aquest sentit s'ha valorat especialment —ja ho va fer Rubió i Ors— el seu capítol entorn *De la arquitectura llamada bizantina* —el que aran en diem «romànica»—, tema verge aleshores que ell sabé desbrossar.⁴

La seva mort molt prematura va posar la continuació dels *Recuerdos y bellezas...* en mans d'un jove i molt jove Francesc Pi i Margall (1824-1901), en la primera part de la seva carrera, abans de centrar-se en la política on arribaria a ser president de la primera República espanyola. Pi acabà el segon volum de Catalunya (1844-50) i redactà del tot el dedicat al *Reino de Granada* (1850-52). D'ell serien també el volum dedicat a Catalunya d'un altre llibre, *España. Obra pintoresca...* (1842), així com la *Historia de la Pintura en España*, que no passà tampoc del volum inicial (1851), en aquest cas a causa de l'enfocament molt crític envers l'Església catòlica que l'autor hi manifestà. Marcat igualment pel Romanticisme, Pi i Margall introdueix, però, una òptica racionalista, que provoca la seva infravaloració de les talles i miniatures anteriors al gòtic, considerades bàrbares i caricaturesques a causa d'estar, segons ell, encara sota el signe del sentiment abans d'entrar-se en el de la raó.

---

4. J. SARDÀ, «Piferrer. Necrologia», *La Il·lustració Catalana*, Barcelona 1884. Sobre la *Historiografia i bibliografia del romàntic català*, vegeu el capítol homònim de Xavier BARRAL I ALTET i Maria PORTER MOIX a *Catalunya Romànica*, vol. I, Barcelona, Enciclopèdia Catalana, 1999, p. 169-188.

Als *Recuerdos y Bellezas de España* hi participà també molt activament el menorquí autodidacte Josep Maria Quadrado (1819-1896), autor dels volums d'Aragó (1844), Castella la Nova (1853), Astúries i Lleó (1855) i Salamanca, Àvila i Segòvia (1865), volums que reedità i amplia molt més tard en una nova col·lecció sota el títol general d'*España. Sus monumentos y artes*, en la qual redactà un nou volum de *Valladolid, Palencia y Zamora* (1885). També mallorquí d'aquesta època, Antoni Furió (1798-1853), cronista del regne i centrat en la història eclesiàstica, bé que de vegades qüestionat per la precisió de la seva documentació, deixà un molt utilitzat —i reeditat— *Diccionario histórico de los ilustres profesores de Bellas Artes en Mallorca* (1839) i una romàntica i erudita aproximació al patrimoni mallorquí, per l'estil de les de Piferer: *Panorama óptico-histórico-artístico de las Islas Baleares* (1840).

Pau Milà i Fontanals (1810-1883) gairebé no té obra escrita, bé que els texts del *Recuerdos y bellezas...* fets per Piferer li havien estat encarregats de bon començament a ell, però des de la càtedra de Teoria i Història de les Belles Arts de l'Acadèmia de Belles Arts de Barcelona, entre el 1851 i el 1856, va fer una tasca doctrinal tan forta i influent que cal tenir-lo sempre en compte en esbossar l'especialitat que estem tractant.

L'arquitecte Elies Rogent (1821-1897), que pronuncià un discurs a l'Acadèmia de Belles Arts de Barcelona, l'octubre del 1857, molt reivindicatiu de l'arquitectura medieval catalana com a dipositària de la identitat nacional, recollit a l'*Acta de la sesión pública celebrada por la Academia de Bellas Artes (...)*, elaborà alguns treballs monogràfics sobre aquesta temàtica (Sant Llorenç de Munt, Sant Cugat del Vallès, Santa Maria de Ripoll —de la qual ell, d'altra banda, seria restaurador emblemàtic—), però no aparegueren fins als anys vuitanta. Més encara que els seus escrits, però, tingueren influència les seves classes a l'Escola d'Arquitectura.

Molt més gran, el classicista i antibarroc Avel·lí Pi i Arimon (1793-1851) publicà l'àmplia *Barcelona antigua y moderna* (1854), on les notícies artístiques hi són ben presents, i en la qual tanmateix l'autor ja s'encomana del medievalisme típic dels ambients cultes del país.

De fet, el primer gran historiador de l'art a Catalunya va ser Josep de Manjarrés i Bofarull (1816-1880), successor de Milà a la càtedra. Publicà *Museo europeo de pintura y escultura* (1859-62), obra molt il·lustrada en catorze volums, i diversos llibres de text: *Teoría e historia de las Bellas Artes. Principios fundamentales* (1859), *Nociones de arqueología española* (1864) i *Nociones de arqueología cristiana* (1867).

Las Bellas Artes. Historia de la arquitectura, la escultura y la pintura (1875) és una altra síntesi seva, molt més àmplia, que seria reeditada. La tasca de Manjarrés, nebot i fillol de Pròsper de Bofarull, gaudí a la seva època de gran consideració. Romàntic moderat, va fer diverses altres publicacions, com *El traje bajo la consideración arqueológica* (1858), *Teoría estética de la arquitectura* (1875), *El arte en el teatro* (1875), o el volumet *Las artes suntuarias* (1880), però la seva gran aportació fou sens dubte, almenys des de la perspectiva actual, l'organització el 1867 de l'extraordinària Exposició Retrospectiva de l'Acadèmia de Belles Arts de Barcelona —de la qual era membre numerari des de l'any 1852—, i que constituí la primera revisió seriosa del patrimoni artístic conservat a Catalunya, tant a col·leccions públiques com privades. L'*In-*

forme sobre el resultado de la *Exposición Retrospectiva celebrada por la Academia de Bellas Artes de Barcelona en 1867*, molt il·lustrat, redactat per ell arran d'aquell esforç, cal considerar-lo com la primera pedra de l'edifici de la historiografia de l'art català. Seria imitat tot seguit a Vic l'any següent, amb l'organització d'una Exposició Arqueològicoartística per part del mateix Ajuntament i la publicació d'un notable catàleg,⁵ que incloïa tota mena de peces artístiques i etnogràfiques conservades a la ciutat per institucions i particulars. Es plantejaria d'aquesta manera ja aleshores la bicefàlia que hi ha hagut sempre en la historiografia artística catalana: el pes de la capital, Barcelona, sempre s'ha vist acompanyat d'un nucli erudit important a la ciutat de Vic.

L'introduïdor d'una historiografia artística de base documental seria l'arxiver barceloní Josep Puiggarí i Llobet (1821-1903), erudit pertanyent a la generació romàntica, però que no publicà la seva obra fins a la maduresa. Gran expert en indumentària antiga, fou també un dibuixant dedicat a la il·lustració d'obres de temàtica històrica. Va dedicar-se a la divulgació, des de 1857, a la revista *El Museo Universal* de Madrid, on donà a conèixer el 1860 el nom de Lluís Borrassà i diverses notícies de la seva obra. Aquesta mateixa tasca, amb voluntat explícita de reconstruir els forats existents en el coneixement de la història de l'art català, l'ampliaria en una *Noticia de algunos artistas catalanes inéditos, de la Edad Media y del Renacimiento*, que llegí a l'Acadèmia de Bones Lletres (1871), i que publicaria a les *Memòries* de l'entitat. Ferrer Bassa, Llorenç Saragossa, Lluís Borrassà, Antoni Claperós, Jacomart, Lluís Dalmau, Antoni Sadurní, els Vergós i fins i tot el setcentista Manuel Tramulles foren glossats de primera mà en aquell treball de Puiggarí, que és una altra de les grans fites fundacionals de la historiografia artística catalana.

La seva *Garlanda de joyells. Estudios é impresions de Barcelona monumental* (1879) és el primer text important d'historiografia artística publicat en català, buscant un públic no especialitzat. Medievalisme, antibarroquisme, catalanisme i patrimonialisme són els seus punts cardinals, i fa notar que l'art espanyol «consta d'elements heterogenis, producte de mil vicissituds, y may, per més que's diga, ha arribat á formar un ver cos».

Propagà la seva tasca a través de l'Asociación Artístico-Arqueológica Barcelonesa, amb cent vint socis residents i prop de cent corresponsals, que a partir de 1878 publicava anualment àlbums fotogràfics o monografies sobre tota mena d'arts, de vegades relacionats amb exposicions organitzades per ella mateixa. Publicà també un butlletí (1891-96), més arqueològic que no historicoartístic, i una revista (1896-1913) una mica més dedicada a l'art. Al si de l'Asociació, Puiggarí edità una síntesi d'història del gravat a l'*Álbum de grabados escogidos (...)* *Colección de D. Jerónimo Farauo* (1887) o la *Monografía histórica e iconográfica del traje* (1886). Les llargues recerques que va fer sobre indumentària s'havien de plasmar en els cinc volums d'una història de la indumentària espanyola, però només n'aparegué el primer, dedicat als segles XIII i XIV, *Estudios de indumentaria española concreta y comparada* (1889).

---

5. *Catálogo de la Exposición Arqueológico-Artística celebrada en la ciudad de Vich por su Muy Ilustre Ayuntamiento en Octubre del año 1868*, Vic, Imprenta y Librería de Ramon Anglada, 1868.

Curiosament Puiggarí també tocà l'art contemporani; ho va fer en una monografia del recentment construït Palau Güell de Barcelona, d'Antoni Gaudí (1894), però aquesta és una pinzellada anecdòtica i col·lateral en el conjunt de la seva obra.

Prop de Puiggarí pot esmentar-se el bibliòleg Josep Brunet i Bellet (1818-1905), que estudià temes artístics emparentats amb el món de l'estampa com *Lo joch de naibs, naips o cartes* (1886) o *La escriptura, lo gravat, l'impremta, lo llibre* (1898).

Entre el romanticisme i el Modernisme

Tots aquests noms, a part del veterà Pi i Arimon, pertanyen a la generació romàntica. Tots neixen entre 1810 (Milà) i 1824 (Pi i Margall), però la nova fornada d'historiadors de l'art catalans no apareix fins a Barraquer, Sanpere i Miquel, Miquel i Badia, i Fontanals del Castillo, que són homes nascuts ja entre 1839 i 1842.

Francesc Miquel i Badia (1840-1899) era deixeble de Manjarrés —a qui biografià—, i va dedicar-se preferentment a la crítica —d'art i literària— a la premsa des dels anys seixanta. Soci de l'Associació Artística-Arqueològica Barcelonesa, membre numerari a l'Acadèmia de Belles Arts de Barcelona el 1868, seria també secretari general de l'escola de Llotja, on fou professor de Teoria i Història de les Arts Industrials. La seva tasca d'historiador de l'art és un xic tardana i va lligada a la seva personalitat de col·leccionista: es dedicà sobretot a les arts sumptuàries o decoratives, i en publicà tres manualets divulgatius: *La Habitación* (1879), *Muebles y tapices* (1879) i *Cerámica, joyas y armas* (1882), que es reeditarien amb presentació diferent. Publicà més endavant el llibre *Industrias artísticas. Alfarería. Terra cotta. Mayólica. Losa. Porcelana. Vidrio* (1892), i les parts d'*Historia del mueble. Tejido, bordado y tapiz* (1897) de la *Historia general del arte* dirigida per Lluís Domènech i Montaner, de la qual parlaré més endavant.

Al marge d'això escriví una de les primeres monografies aparegudes sobre Marià Fortuny (1887), introducció a una sèrie d'aiguaforts de Miquel Seguí sobre obres del pintor, i el volum *El Arte en España* (c1888), obra de divulgació que té la novetat d'incloure referències a escoles recents, com ara els natzarenistes catalans. Miquel i Badia, doncs, contra el que era habitual aleshores en una obra historicoartística general, arribava fins als seus mateixos coetanis.

A la mateixa generació pertany Salvador Sanpere i Miquel (1840-1915), un tractadista tot terreny, de formació arquitectònica, que com a historiador de l'art tindria un paper destacat amb una sola obra, apareguda ja al començament del segle xx, *Los cuatrocentistas catalanes* (1906-12), que té el mèrit de plantejar-se per primer cop i amb amplitud la pintura medieval catalana, si bé els seus mètodes i les seves conclusions varen ser força criticats per historiadors més joves i d'escola més ortodoxa com Raimon Casellas o Josep Gudiol i Cunill.⁶

---

6. Salvador TARRAGÓ, «Salvador Sanpere i Miquel», *Cuadernos de Arquitectura y Urbanismo*, 100, 1974, p. 21.

Una figura extraordinària fou Joaquim Fontanals del Castillo (1842-1895), acadèmic de Bones Lletres des del 1879. Preocupat pel patrimoni cultural, publicà de jove el llibre *Algunos recuerdos de dos revoluciones, democráticas francesas o de la conservación de monumentos franceses en 1789 y 1848* (1869), defensa del patrimoni arquitectònic davant les actuacions polítiques revolucionàries, que pren com a model les postures de progressistes francesos (*abbé* Grégoire, Víctor Hugo, Proudhon). Com Miquel i Badia, es preocupà de l'art contemporani i exercí la crítica d'art a la premsa; publicà l'opuscle *Recuerdo del artista Tomás Padró* (1877), sobre el gran caricaturista mort prematurament, i un ambiciós discurs, llegit a l'Ateneu Barcelonès el 1883, *El Arte, el público y la crítica artística en Barcelona*.

Publicà el 1877 *Antonio Viladomat. El artista olvidado y maestro de la escuela de pintura catalana del siglo XVIII. Su época, su vida, sus obras y sus discípulos*, primer volum d'una obra de gran envergadura sobre el gran pintor català, basat en documentació d'arxiu, bibliografia i el coneixement directe de l'obra del pintor existent a llocs públics i privats, de la qual fa un catàleg molt detallat, insòlit en l'època. Al marge de ser un gran estudi sobre Viladomat, aquella fou la primera monografia exhaustiva i rigorosa sobre un artista que apareixia a Catalunya, anterior a obres similars dedicades a pintors universals de més envergadura. Un segon volum de l'obra quedà incomplet, i no es publicà fins que Alcolea Gil la incorporà a l'apèndix documental de la seva tesi (1959-60).

La seva *Historia de la Pintura y Escultura en todas las épocas y escuelas* (1895), apareguda dins la ja esmentada *Historia general del Arte* dirigida per Domènec i Montaner, és un densíssim volum de prop d'un miler de pàgines, gran obra de síntesi, que incloïa arts de països orientals, com el de l'Índia i Ceilan, o el xinès, cosa que demostra els coneixements enciclopèdics que l'autor tenia de l'art universal.

En l'estament eclesiàstic, en aquesta generació cal parlar de Gaietà Barraquer (1839-1922), canonge de la catedral de Barcelona i professor del Seminari, que en la seva magna obra *Las casas de religiosos en Barcelona durante el primer tercio del siglo XX* (1906) aportà, entre moltes altres informacions de primera mà, riquíssimes notícies de caire arquitectònic i artístic.

Bons autors de diccionaris biogràfics destacaren en aquesta generació. Antoni Elias de Molins (1850-1909), catalogador dels fons del Museu Provincial d'Antiguitats de Barcelona (1888), va publicar el seu *Diccionario biográfico y bibliográfico de escritores y artistas catalanes del siglo XIX* (1889-95), en el qual, lògicament, presta atenció a molts personatges amb un tractament molt detallat ple d'aportacions de primera mà; i a València el Baró d'Alcalalí (Josep Ruiz de Lihory) (1852-1920), escriptor polivalent deixeble de Teodor Llorente, redactà el ja clàssic *Diccionario biográfico de artistas valencianos* (1897), obra premiada en els Jocs Florals de Lo Rat Penat del 1894.

Els del temps del Modernisme

Amb el director de la magna història general de l'art esmentada, Lluís Domènec i Montaner (1849-1923), el gran arquitecte i polític, començaria la historiografia artística catalana del

temps del Modernisme. En aquella obra el director s'hi reservà el primer volum dedicat a l'arquitectura (1886), on a part d'analitzar la construcció en l'antiguitat demostrà un positiu interès per l'arquitectura popular, i concedeix, per exemple, força atenció a un element tan típic, peculiar i efímer com l'envelat. En un tercer volum de làmines fet per ell i per Josep Puig i Cadafalch, que redactà el segon volum d'arquitectura, arribà fins al pont de Forth i la torre Eiffel, quan Puig al seu volum, on li hauria correspost de parlar-ne, s'havia aturat al Renaixement amb alguna pinzellada cap al classicisme francès.

Domènech estudià a fons el romànic català, però les seves fitxes mai no varen prendre forma de llibre. Sí que es publicà, bé que pòstumament, el seu detallat estudi sobre *Història i arquitectura del Monestir de Poblet* (1925), tema del qual ja havia donat avenços parcials o divulgatius. El tema artístic que més l'apassionà fou *Centcelles*, sobre el qual redactà el seu discurs d'ingrés a l'Acadèmia de Bones Lletres (1921), que es reeditaria pòstumament amb molta il·lustració (1931), si bé les seves conclusions en el sentit que allà hi havia la seu metropolitana de Tarragona han estat revisades per la historiografia posterior.⁷

Un altre col·laborador de la gran història dirigida per Domènech va ser Antoni Garcia Llanós (1854-1914), interessat especialment en les arts decoratives, a qui va correspondre la matèria *Metalisteria-ceràmica-vidrios* (1897) i que publicaria, entre altres obres, *Armas y armaduras* (1895). El ferros varen merèixer especial atenció del dibuixant Lluís Labarta (1852-1924), participant en alguna de les Festes Modernistes de Sitges, que en recopilà gran quantitat als dos volums de *Hierros artísticos* (1901).

Al Modernisme, entre els homes del grup de «L'Avenç» també es desvetllà un positiu interès per l'estudi de la història de l'art. El nom principal en aquest sentit fou Raimon Casellas (1855-1910), de formació eclesiàstica bé que s'acabà apartant del camí del clergat. Admirador de la tasca de Puiggarí, el 1892 ja dedicà una conferència a l'Ateneu Barcelonès a *La pintura gòtico-catalana en el siglo xv* i donà a conèixer moltes de les seves recerques a la premsa, al diari *La Veu de Catalunya*, en el qual exercia, amb molta acceptació, la crítica d'art. Amb la creació de la Junta Municipal de Museus i Belles Arts de Barcelona, es donà una empenta important al replantejament del patrimoni artístic català amb l'organització de l'Exposició d'Art Antic del 1902. Casellas era membre d'aquella junta, i l'exposició fou —sembla— fruit sobretot dels esforços de Josep Pella i Forgas, el vicepresident.

Lamentablement les aportacions historicoartístiques de Casellas varen resultar massa disperses, ja que el seu gran esforç recopilador i investigador, la *Historia documental de la pintura catalana (1008-1799)*, tot i que premiat per la Societat Econòmica d'Amics del País (1904-05), mai no es publicaria.⁸ Tanmateix hi ha un aspecte en la tasca d'historiador de l'art de Raimon

---

7. Francesc FONTBONA, «Lluís Domènech i Montaner teòric i erudit», a *Lluís Domènech i Montaner. En el 50è aniversari de la seva mort*, Barcelona, Lluís Carulla i Canals, 1973, p. 93-102.

8. Vegeu Jordi CASTELLANOS, *Raimon Casellas i el Modernisme*, vol. II, Barcelona, Curial-Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1983, p. 73-174.

Casellas que li confereix una originalitat molt remarcable i que, en canvi, sol ser poc subratllat; em refereixo a l'atenció que, sobretot a les acaballes de la seva vida, Casellas concedí, com a articulista, a artistes dels segles XVIII i XIX, com ara Flaugier, els Tramulles o els gravadors coetanis a aquests, en una època en què —malgrat excepcions brillants que ja hem vist— aquest període era generalment oblidat, almenys en el que toca a l'art català. El mateix Casellas, com a bon col·leccionista de dibuixos que era, ja havia demostrat que l'interessaven aquelles èpoques encara menystingudes per molts.

També foren homes de «L'Avenç» els que obriren la porta perquè Jean-Auguste Brutails (1859-1926), arxiver de Perpinyà, autor d'unes *Notes sur l'art religieux du Roussillon* (1893), pogués ampliar el seu treball ja en català el 1901. Aquesta obra i altres de caire etnològic i metodològic el feren ingressar a l'IEC com a membre corresponent el 1916.

Entre els arquitectes —ja hem vist el cas de Domènech i Montaner— sortiren uns quants dels principals estudiosos de l'art d'aquella època. Josep Font i Gumà (1859-1922) elaborà una obra clàssica, *Rajoles d'art vidriades catalanes i valencianes* (1905), fruit de la seva passió de col·leccionista. Una mica més jove, Bonaventura Bassegoda i Amigó (1862-1940) té una llarguíssima obra de divulgador i de crític a la premsa, però també publicaria el llibre *La Real capilla de Santa Águeda del Palacio de los Reyes de Aragón en Barcelona* (1895), i més tardanament un estudi fonamental sobre *Santa Maria del Mar. Monografía histórico-crítica*, en dos volums (1925 i 1927), i una àmplia biografia sobre un tema modern, *El arquitecto Elías Rogent* (1929).⁹ No va ser només l'arquitectura l'art que centrà els seus treballs erudits; també dedicà textos biogràfics als pintors Josep Masriera (1915) i Lluís Vermell (1922).

El gran representant de la historiografia artística d'aquesta època, però, fou el també arquitecte Josep Puig i Cadafalch (1867-1956), deixeble d'Elies Rogent, polític de la Lliga de primer rengle que arribaria a ser, a la mort de Prat de la Riba, president de la Mancomunitat de Catalunya. Puig es mereix un estudi monogràfic,¹⁰ però en el context d'aquest panorama que estic traçant només esbossaré els trets fonamentals de la seva tasca d'historiador de l'art, que el portaria a ser membre fundador de l'IEC el 1907.

De tots els historiadors de l'art esmentats fins ara Puig va ser, de bon tros, el que dugué a terme una carrera de més alt contingut acadèmic, malgrat que els que coneixen a fons la seva obra subratllen que la seva formació fou en gran part autodidacta. Es pot dir que amb ell, per fi, la historiografia artística catalana esdevé una especialitat major d'edat i internacionalment competitiva. Ben jove publicà ja treballs a cavall entre l'arqueologia i la història

---

9. Francesc FONTBONA, «Bonaventura Bassegoda i Amigó. Crític i historiador de l'art», al catàleg de l'exposició *L'obra arquitectònica de Pere, Joaquim i Bonaventura Bassegoda (1856-1934)*, Barcelona, Reial Acadèmia Catalana de Belles Arts de Sant Jordi, 1995, p. 13-17. Al mateix catàleg hi ha un amplíssim inventari dels seus escrits, p. 75-126.

10. Vegeu Xavier BARRAL I ALTET, «Josep Puig i Cadafalch historiador de l'art medieval», a *Josep Puig i Cadafalch: l'arquitectura entre la casa i la ciutat*, Barcelona, Fundació Caixa de Pensions/Col·legi d'Arquitectes de Catalunya, 1989, p. 64-89.

de l'art —característica molt seva, que valorava fortament els precedents romans de l'art medieval—, sobre les esglésies de Terrassa (1889) o el sepulcre romà de Fabara (1892). Més tard es va fer càrrec del segon volum d'arquitectura (1901) de la tants cops esmentada gran història general de l'art dirigida per Domènech i Montaner, amb qui acabaria lamentablement enemistat.

Precisament un dels principals motius d'aquesta enemistat va ser la seva gran obra, tema del qual Domènech portava anys recollint materials, *L'arquitectura romànica a Catalunya*, en tres volums (1909-18). Hi col·laboraren amb ell els seus deixebles Antoni de Falguera i Josep Goday, i el resultat, al marge de polèmiques passades, fou una obra documentada al màxim i sense precedents al nostre país, que és sens dubte un gran monument de la nostra historiografia artística.

Puig participà en importants congressos internacionals, especialment en la seva maduresa, quan el tomb dictatorial que experimentà la política espanyola els anys vint l'apartà de la política activa. Publicà a París el 1928 *Le premier art roman*, seguit de *La geografia i els orígens del primer art romànic* (1930), traduït a França el 1935, que encimbellaren l'autor internacionalment bé que tampoc sense controvèrsies. Treballà també en escrits menys extensos però igualment brillants sobre aspectes de l'arquitectura gòtica, i la seva doble condició d'arquitecte i historiador de l'art fou determinant en una part important de la seva tasca professional, la de restaurador de monuments. Ja a la postguerra abordà *L'escultura romànica a Catalunya*, en tres volums (1942, 1952 i 1954) per a la col·lecció «Monumenta Cataloniae». Pòstumament aparegué una nova obra seva a París, *L'art wisigothique et ses survivances* (1961).

Un capellà, Josep Gudiol i Cunill (1872-1931), seria l'altre gran historiador de l'art d'aquesta generació, format al Seminari i a Roma. De carrera molt menys espectacular que Puig, mossèn Gudiol jugà un paper fonamental en la formació del Museu Episcopal de Vic, que ben jove encara ja ajudà a catalogar acuradament el 1891 (*Catálogo del Museo arqueológico-artístico episcopal*). Aquesta institució recopilà una part molt destacada del patrimoni medieval del país i desvetllà la inquietud pel coneixement del passat artístic català en moltes persones. A ell es deu que es formés un nucli dur de la historiografia artística catalana a la ciutat de Vic, al Seminari de la qual Gudiol seria professor. D'aquí que publicés el seu manual *Nocions d'arqueologia sagrada catalana* (1902), el primer d'aquest gènere. El 1922 esdevindria membre corresponent de l'IEC. Folch i Torres caracteritza el seu mètode de treball com la reacció eixuta al «piferrerisme».¹¹

Ell seria l'encarregat de continuar l'obra de Sanpere i Miquel, truncada per la mort d'aquest, i d'aquí en sortiria *Els trescentistes* (1924), estudi molt acurat que posa ordre a la historiografia de la pintura catalana del segle XIV, després del qual encara publicaria *Els primitius* (1929),

---

11. J. FOLCH TORRES, «Mn. Josep Gudiol i Cunill, Prev.», *Butlletí dels Museus d'Art de Barcelona*, núm. 2, 1931, p. 52-54.

sobre la pintura romànica. D'aquesta manera quedava establerta una sòlida base per a l'estudi de tota la pintura medieval catalana.

També capellà, Josep Mas (1860-1942) es dedicà a proporcionar dades d'arxiu als estudiosos a través de buidats i de llibres com *Notes sobre antics pintors a Catalunya* (1911-12) i *Notes d'escultors antics a Catalunya* (1913); l'erudit independent Ramon N. Comas (1852-1918) estudià a fons l'art de l'esgrafiat, i un geògraf polivalent com Francesc Carreras Candi (1862-1937) aportà moltes informacions d'arquitectura en els volums redactats o dirigits per ell de la paradigmàtica *Geografia General de Catalunya* (1908-18?).

Lligat a la geografia hi ha el fenomen de l'excursionisme, molt viu al darrer quart del segle XIX i també atent a les qüestions artístiques i monumentals. L'Associació Catalanista d'Excursions Científiques publicà un butlletí, *L'Excursionista* (1878-91), on homes com Eduard Tàmaro o Antoni Aulèstia i Pijoan publicaren articles d'interès artístic. El mateix es pot dir del butlletí de l'Associació d'Excursions Catalana (1880-90), amb col·laboracions d'Eudald Canibell, Cels Gomis, Ramon Arabia i Solanas, Jaume Massó i Torrents o un jove Santiago Rusiñol.

En aquesta època en el món universitari potser només destacava un José Jordán de Urríes (1868-1933), de perfil més filosòfic que no pas historiogràfic, i que, venint d'altres universitats, s'estigué de catedràtic a Barcelona entre 1902 i 1912, d'una assignatura que es deia Teoría de la Literatura y de las Artes, per a continuar després la seva carrera a Madrid. Aquell, però, era un camí de tall funcional que no afavoria gaire l'arrelament en les qüestions d'un lloc concret.

Al País Valencià, Lluís Tramoyeres Blasco (1850-1920), arxiver i periodista, fou un erudit de múltiples interessos i preocupat pel «llemosí»; en el camp artístic féu estudis sobre, entre altres matèries, *Un colegio de pintores* (1912), artesonats (1917), i publicà una *Guia del Museo de Bellas Artes de Valencia* (1915), entitat de la qual va ser director. Potser la seva principal realització en el camp historicoartístic va ser, tanmateix, la fundació el 1915 d'*Archivo de Arte Valenciano*, revista d'investigació que encara surt actualment i que ha acollit el principal contingent de treballs acadèmics sobre la història de l'art valencià. Rafael Valls David (1851-1906), enginyer de Manises, fundà en aquesta vila un museu i escola de ceràmica, art sobre el qual publicà l'obra *La cerámica, apuntes para su historia* (1894).

Hi ha, però, en aquesta generació a València dues figures especialment importants, Sanchis Sivera i Tormo. El canonge Josep Sanchis Sivera (1867-1937), deixeble de Roc Chabàs, membre corresponent de l'IEC, i oncle i mentor de Manuel Sanchis Guarner, és un erudit polivalent, autor d'una monografia clàssica sobre *La catedral de Valencia* (1909); però sobretot es recorre a ell per la pedrera de notícies recollida als seus treballs intitolats globalment *Pintores medievales en Valencia*, que començà a publicar —prologats per Sanpere i Miquel— als *Estudis Universitaris Catalans* (1912-14) i que coronà a València mateix el 1930. També treballà *La orfebreria valenciana en la Edad media* (1924). Més relleu públic va tenir Elias Tormo (1869-1957), doctor en Dret i en Lletres, tractadista fecund i d'interessos molt diversos; estudià Joan Reixac (1908) o Jacomart (1914) i va crear una eina divulgativa però de qualitat sobre els monuments del País Valencià —i de Múrcia— amb la seva guia *Levante* (1923), precisament l'obra que creà aques-

ta denominació espúria del País Valencià, després tan arrelada.¹² Tanmateix Tormo pertany a la freqüent tipologia de valencià que té el centre a Madrid, i allà seria el primer catedràtic d'història de l'art d'una universitat de l'estat espanyol (1911), acadèmic, diputat, senador, rector de la Universitat i Ministre d'Instrucció Pública i Belles Arts en el govern del general Berenguer. Com a historiador de l'art tocà èpoques diverses, i en la seva maduresa els temes madrilenys (*Las iglesias del antiguo Madrid*, 1927) o generals espanyols (*Monumentos de españoles en Roma...*, 1942) eclipsaren la seva dedicació a l'art valencià, alhora que, malgrat els seus orígens, adoptava una mentalitat clarament centralista.

Els noucentistes i els seus veïns

Ja en la generació noucentista destacà una figura que amb els anys assoliria un gran relleu internacional i que al principi sempre tingué un peu al rovell de l'ou de la cultura catalana i un altre al de la cultura castellana: em refereixo a Josep Pijoan (1879-1963), format com arquitecte, l'home que tingué un paper fonamental en la creació de l'IEC, del qual seria primer secretari general (1907-11). Vocal de la Junta de Museus, Pijoan seria també el creador del Museu d'Art de Catalunya, especialment amb la seva clarivent tasca de localització i salvament de les pintures murals romàniques, sobre les quals va escriure els fascicles *Les pintures murals catalanes* (1907-21), que ja a la postguerra, en col·laboració amb Josep Gudiol Ricart, prendrien forma de llibre amb *Les pintures murals romàniques a Catalunya* (1948), dins la col·lecció «Monumenta Cataloniae». Tanmateix també publicaria, a Madrid, amb Manuel Gómez Moreno, *Materiales de arqueología española* (1912).

Pijoan acabà marxant aviat del país per qüestions personals i també professionals, i a fora elaborà una *Historia del arte* (1914-16), molt reeditada, i inicià la monumental col·lecció «Summa Artis» (Madrid 1931), de gran ressò, que li va valdre fama internacional de generalista distingit, obra que a la seva mort va tenir una àmplia continuïtat de la mà de molts especialistes. Tan generalista era Pijoan que s'embranchà en una *Historia del mundo* (1920-41) en cinc volums.¹³

Pijoan marxà, però quedà un nucli important de gestors museístics vinculats a les administracions. L'encapçalava Joaquim Folch i Torres (1886-1963), format a l'escola de Llotja i als Estudis Universitaris Catalans, aquí amb Puig i Cadafalch. D'altra banda, el fet de treballar des de jove al diari *La Veu de Catalunya* el posaria en contacte amb un altre dels seus

---

12. Val a dir tanmateix que la paternitat del títol, més que a Tormo, corresponia al director de la col·lecció, el geògraf J. Dantín Cereceda. Vegeu Josep ALBAIDA, «L'ús de Levante aplicat a València», *Sicània* (València), núm. 5, XI-1958, p. 15.

13. Xavier BARRAL I ALTET, *Josep Pijoan. Del salvament del patrimoni artístic català a la Història General de l'Art*, Barcelona, IEC, 1999.

mestres, Raimon Casellas. Acabada de guanyar la seva plaça de bibliotecari als museus, féu un viatge de sis mesos per tot Europa per a documentar-se (1913). Director de la Secció d'Art Medieval i Modern del Museu de Barcelona (1918), dos anys després accedí al càrrec de director dels Museus d'Art i Arqueologia. L'exemple de Pijoan va ser també molt important en ell, que va ser qui portà a terme realment el somni d'aquell de fer un museu nacional d'art. En ser separat del museu per la Dictadura —hi retornaria el 1930—, planejà, entre altres coses, la col·lecció «Monumenta Cataloniae» per encàrrec de Francesc Cambó, una sèrie de volums molt ambiciosos i ben editats que constitueixen ells mateixos un monument historiogràfic i demostren la importància que el polític donava a l'art, al costat de les lletres.

Folch s'interessà, però, per l'art català de totes les èpoques: fou el primer biògraf del pintor vuitcentista Ramon Martí i Alsina (1920). Dirigió la *Gasetta de les Arts* des de 1924, entre la divulgació artística i les aportacions de primera mà. Publicà en dos volums un *Resum de la història general de l'art (1927-1928)* molt llegit. En retornar a la direcció dels museus hi fundà el *Butlletí dels Museus d'Art de Barcelona* (1931).

Amb el franquisme tornà a perdre els seus càrrecs públics; esdevingué aleshores membre de l'IEC (1942) i més tard de la Reial Acadèmia Catalana de Belles Arts de Sant Jordi (1959). Publicà el volum de «Monumenta Cataloniae» sobre *La pintura romànica sobre fusta* (1956), i dirigí els dos volums de *L'art català (1957-1961)*, síntesi posada al dia a càrrec dels millors especialistes. La seva monografia de *Fortuny* (Reus, 1962) fou la millor obra publicada fins aleshores sobre el pintor. Deixà inèdita una *Història de la pintura catalana en el segle XIX*, enllestida el 1962.¹⁴

Col·laboradors seus als museus foren Pere Bohigas Tarragó (1886-1948) i Esteve Cladellas. De llur obra escrita cal destacar, ja a la postguerra, *Apuntes para la historia de las exposiciones oficiales de arte de Barcelona* (1945) i *Resumen histórico de los Museos de Arte de Barcelona* (1947), de Bohigas Tarragó, totes dues a la nova revista *Anales y Boletín de los Museos de Arte de Barcelona*. Cladellas féu notables aportacions erudites i teòriques al *Butlletí dels Museus*, especialment entorn dels gravats existents als mateixos fons museístics.

Al capdavant d'una altra institució cultural d'envergadura, l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona, hi hagué Agustí Duran i Sanpere (1887-1975), membre de l'IEC, que si bé té un perfil més d'historiador polític o d'història urbana, també tingué un paper rellevant en la història de l'art. Home molt dotat per a la comunicació de la cultura entre públics amplis, publicà sovint les seves troballes en articles de divulgació. Entre les seves fites com historiador de l'art cal consignar la seva atenció a la figura de Bernat Martorell, que ell precisament identificà. Les

---

14. Mercè VIDAL I JANSÀ, *Teoria i crítica en el Noucentisme: Joaquim Folch i Torres*, Barcelona, volum XL de les «Memòries de la Secció Històrico-Arqueològica», IEC i «Biblioteca Abat Oliba» de les Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1991. Vegeu també Francesc FONTBONA, *Joaquim Folch i Torres. Semblança biogràfica*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, Secció Històrico-Arqueològica, 2000, conferència de caire sintètic.

seves obres de més envergadura en el camp que ens ocupa són els dos volums d'*Els retaules de pedra* (1934), i ja a la postguerra el volum d'*Escultura gòtica* de la col·lecció «Ars Hispaniae» (1956), que signà conjuntament amb el jove Joan Ainaud.

També funcionari de museus durant uns anys fou l'arquitecte Josep-F. Ràfols (1889-1965), però ell ha quedat més lligat a molts altres mons. Fou el primer biògraf de Gaudí, el 1928, i en general és bàsica la seva aportació al coneixement de tot el Modernisme, ja que les seves obres *El arte modernista en Barcelona* (1943), *Ramon Casas, pintor* (1948), *Ramon Casas, dibujante* (1948), i sobretot *Modernismo y modernistas* (1949) foren les primeres grans reivindicacions d'aquell corrent essencial que havia caigut en descrèdit. Va fer manuals sintètics sobre el Renaixement des del 1926, i aportacions personals a aquella mateixa època com *Pere Blay i l'arquitectura del Renaixement a Catalunya* (1934). Estudià *El arte romántico en España* (1954), i biografia el seu amic *E. C. Ricart* (edició pòstuma 1981).

El *Diccionario biográfico de artistas de Cataluña* (1951-54), dirigit per ell amb voluntat d'exhaustivitat, esdevingué i és el gran clàssic del seu gènere en l'art català. Com ja vaig dir en una altra ocasió, si el «Ràfols» fos un diccionari d'escriptors i no un diccionari d'artistes, avui, en lloc de ser només una eina utilíssima i de consulta constant, sens dubte seria considerada com una de les pedres fonamentals de la cultura catalana moderna.¹⁵

Un altre noucentista destacat, encara que com arquitecte perllongués amb molta personalitat el Modernisme, fou Cèsar Martinell (1888-1973). Ell va ser, a la postguerra, l'autor d'una de les monografies més completes sobre Gaudí (1967), i encara que com a vallenc que era va fer alguna biografia vuitcentista d'un altre fill de Valls, *El pintor Galofre Oller. Ensayo biográfico* (Valls, 1962), la seva gran aportació a la historiografia artística és l'estudi del barroc català. Primer estudià monogràficament Lluís Bonifàs (1948) —també vallenc—, però d'allà passà a sistematitzar en tres volums *L'arquitectura i escultura barroques a Catalunya* (1959-63), una altra fita de «Monumenta Cataloniae». Després de tants anys de medievalisme, l'obra de Martinell representa una saludable diversificació en el punt de mira de la història de l'art català.

Dins els gaudinistes tenen un lloc destacat també tres altres arquitectes, Isidre Puig Boada (1891-1987), autor d'*El temple de la Sagrada Família* (1929, força reeditat) i altres treballs; Lluís Bonet Garí (1893-1993), i Joan Bergós i Massó (1894-1974). Bergós, autor del clàssic *Gaudí, l'home i l'obra* (1954, reeditat), també ha fet publicacions importants sobre l'art d'èpoques pretèrites com *La seu nova de Lleida* (1926), els monestirs de Poblet i Santes Creus (1927 i 1929), *La Catedral Vella de Lleida* (1928) i *L'escultura de la Seu Vella de Lleida* (1928); i Bonet estudià *Les masies del Maresme* (1983).

Mentrestant, a la Universitat de Barcelona, la càtedra de Teoria de la Literatura y de las Artes l'ocupà el basc Ángel Apraiz Buesa (1885-1956), que hi arribà el 1919 venint de Salaman-

---

15. Francesc FONTBONA, «Josep F. Ràfols, historiador de l'art», a *Josep F. Ràfols (1889-1965)*, Vilanova i la Geltrú-Vilafranca del Penedès, Biblioteca Museu Víctor Balaguer-Fundació Caixa Penedès, 2000-2001, p. 73-75.

ca. Apraiz, no massa prolífic en publicacions,¹⁶ destacà sobretot pels seus estudis del romànic a Àlaba; el 1941 tornà a la càtedra de Salamanca i des de 1947 seria catedràtic d'Història de l'Art a la Universidad de Valladolid. Els anys de la Universitat Autònoma de Barcelona foren per primer cop al nostre país propicis a l'estudi de la història de l'art: a part de la plaça de l'esmentat Apraiz, ara amb la denominació Teoria i Història de l'Art, el 1934-35 aparegué una assignatura dita simplement Història de l'Art, a càrrec del numerari Joaquim Balcells i de l'encarregat de curs Josep M. Balcells, i a part d'això s'iniciaren uns Estudis d'Art que incloïen assinatures de Duran i Sanpere, Francesc Martorell, però també d'estrangers com Gertrud Richert, Georges Gaillard. La tasca de Joaquim Balcells ens és difícil d'imaginar perquè es tractava d'un gran llatísta, però no tenia al seu currículum estudis coneguts historicoartístics. Possiblement es tractava d'un acte de voluntarisme per part de Balcells, que era un dels principals impulsors de la idea renovadora de l'Autònoma.¹⁷

De fet, com s'està veient, és la generació noucentista la que, sense deixar d'interessar-se per l'art medieval, abordà decididament altres estils i altres èpoques. Deixant de banda el tarragoní Rafael Domènech (1874-1929), biògraf de Sorolla, més propens a la teoria que a la història, i que s'arrelà en els cercles madrilenys, els pioners havien estat Feliu Elias (1878-1948) i Rafael Benet (1889-1979), que, amb Folch i Torres, començaren a ficar-se en l'art català del segle XIX amb criteris rigorosos, tota una novetat aleshores. Ni l'un ni l'altre eren universitaris, tots dos eren pintors importants, i tots dos a part d'historiar i pintar serien segurament els crítics d'art a la premsa catalana més escoltats i més temuts del seu temps.

Elias publicà una síntesi crítica, més teòrica que historiogràfica, ben insòlita en la Catalunya de l'època: el llibre *La pintura francesa moderna fins al cubisme* (1917). Després tractà a fons Benet Mercadé, *la seva vida i la seva obra*, el 1921, i Simó Gómez. *Història verídica d'un pintor del Poble Sec*, el 1923, en el marc de la campanya de recuperació d'artistes catalans vuitcentistes que es duia a terme des de la Junta Municipal d'Exposicions d'Art, de Barcelona. Més tard retornaria a la monografia personal amb *Enric Monserdà. La seva vida i la seva obra* (1927) i *La vida i l'obra de Soler i Rovirosa* (1931). També faria una biografia molt directa, quasi fraternal, de *Xavier Nogués* (1927?), i un sintètic però intens *L'art de la caricatura* (1931). La seva obra més consultada és sens dubte *L'escultura catalana moderna*, en dos volums (1926), promptuari gairebé exhaustiu de les informacions a l'entorn d'aquesta matèria.¹⁸

Benet va tenir una carrera historiogràfica molt fecunda. També col·laborà amb la Junta Municipal d'Exposicions d'Art, amb una monografia de *Joaquim Vayreda* (1922), i publicà diversos

---

16. Juan Antonio GAYA NUÑO a la seva *Historia de la crítica de arte en España*, Madrid, Ibérico Europea de Ediciones, 1975, p. 228, subratlla que Apraiz va publicar poquíssim.

17. Agraïxo al Dr. Joan-Ramon Triadó les dades que m'ha comunicat sobre els orígens dels estudis específics d'Història de l'Art a la Universitat de Barcelona.

18. Sobre Feliu Elias cal veure el catàleg de l'exposició *Feliu Elias «Apa»*, Museu d'Art Modern, Ajuntament de Barcelona 1986, on si bé es parla de la seva activitat de crític no se'n parla com a historiador de l'art.

articles a *La Paraula Cristiana* de Barcelona sobre Joan Llimona (1926). Tanmateix el gruix de la seva obra d'historiador de l'art és ja de postguerra. *El escultor Manolo Hugué* (1942), *La figura patricia y el arte de Joaquín Vayreda* (1943), *Darío de Regoyos. El Impresionismo y más allá del Impresionismo* (1944), *Isidro Nonell y su época* (1947), *Xavier Nogués, caricaturista y pintor* (1949), *Joaquim Vancells. L'home i l'artista* (1953), *Nueva biografía de (...) Don Joaquín Vancells y Vieta* (1962), i *Sunyer* (1975) són peces fonamentals per al coneixement de tots aquests artistes.

Benet també va abordar temes generals. El seu díptic *Impresionismo i Simbolismo* (1952-53) és una visió àmplia i completa de la pintura internacional a cavall entre els segles XIX i XX, d'una originalitat insòlita. No és habitual trobar enlloc una anàlisi de la pintura d'aquesta època que incorpori tants noms habitualment negligits pels autors, sempre reiteratius, de les grans visions globals publicades arreu.¹⁹ Joaquim Ciervo (1880-1959), biògraf de Fortuny (1935) i cronista del desaparegut Palau de Belles Arts de Barcelona (1943), és un representant menor d'aquesta tongada.

Entre els nascuts encara a les acaballes del segle XIX hi ha alguns noms que val la pena subratllar. Per una banda hi ha una sèrie d'eclesiàstics que solen ser erudits polifacètics i que també han tingut dedicació cap a la història de l'art: Joan Serra Vilaró (1879-1969), arqueòleg i historiador, s'acostà a la història de l'art en alguns treballs com *Les pintures murals de la Seu Primada de Tarragona* (1934). Sanç Capdevila (1883-1932), arxiver a Tarragona, escriví una important monografia sobre *La seu de Tarragona*, publicada pòstumament (1935). Manuel Trens (1892-1976), clergue elegant, refinat i col·leccionista, escriví a fons sobre Ferrer Bassa (1936) i *Les majestats catalanes* (1966, «Monumenta Cataloniae»), així com d'iconografia mariana o de custòdies, però sobretot fou un gran animador de la vida artística. Llogari Picanyol (1896-1968), de trajectòria romana, se centrà en estudis del Moianès, entre els quals els gravadors barrocs Abadal. Llambert Font (1896-1980), entre molts altres treballs, té el llibre clàssic *Gerona, la catedral y el Museo Diocesano* (1952).

Gent del món dels arxius varen fer aleshores també aportacions de pes a l'historiografia artística: Francesc Martorell Trabal (1887-1935), universitari de sòlida formació internacional com a historiador i figura essencial i poc donada a l'espectacularitat de la primera època de l'IEC, féu una sòlida tasca d'infraestructura arxivera i estudià Pere Moragues i la catedral de Barcelona.

Fèlix Duran i Cañameras (1889-1972), a part d'altres estudis històrics i jurídics, treballà *La orfebreria catalana* (1915) i *La escultura medieval catalana* (1926). Jesús Domínguez Bordona (1889-1963), arxiver castellà que visqué molt de temps a Catalunya i seria membre corresponent de l'IEC, va ser especialista màxim en miniatures medievals. Josep Maria Madurell Marimon (1893-1983), un autodidacte entusiasta, exhumà quantitat de documentació d'arxiu d'interès històric, bona part de la qual interessa la historiografia artística.

---

19. Francesc FONTBONA i Francesc MIRALLES, «L'obra artigràfica de Rafael Benet», estudi preliminar a l'edició facsimil de Rafael BENET, *Joaquim Vayreda*, Barcelona, 1975, p. IX-XXI.

Eveli Bulbena (1888-1960) biografia *Ramon Amadeu* (1927). Frederic Marès (1893-1991), escultor i home omnipresent en els ambients acadèmics de l'art, destacà en el camp que ara ens ocupa pel seu dens volum *Dos siglos de enseñanza artística en el Principado* (1964), una història de l'escola oficial de Belles Arts de Barcelona que és una gran pedrera de dades, encara que poc depurada. Joan Subias Galter (1897-1984), conservador de monuments i professor a Belles Arts, publicà nombrosos treballs, molts d'alta divulgació; fou un gran coneixedor d'*El monestir de Sant Pere de Roda* (1948) i cal destacar, pels camins de novetat que obrí, el llibre *Un siglo olvidado de la pintura catalana 1750-1850* (1951).²⁰ Joan Cortés (1898-1969), agut assidu de tertúlies, representa el tipus del crític d'art de diari que s'enfronta amb una monografia voluminosa sobre un pintor com *Gimeno* (1949). Abans d'ell ja havia biografat Gimeno (1935) el crític sabadellenc Joan Mates (1893-1938), que deixaria inèdita una monografia de Nonell no publicada fins al 2000.²¹ Alberto del Castillo (1899-1976) és un cas curiós, ja que és un historiador universitari, però que publicà treballs definitius com a arqueòleg i arribà a catedràtic, però d'història medieval; en canvi, com a historiador de l'art va fer una aportació notable a la biografia de Ramon Casas (1958) i la gran monografia sobre Josep Maria Sert, ajudat per A. Cirici (1949). El més jove, amb Castillo, d'aquesta heterogènia relació, Josep Mainar (1899-1996), va ser un artesà del moble que esdevindria alhora el gran tractadista d'aquest tema a Catalunya, en l'obra ja clàssica *El moble català* (1976) o el pòstum *Diccionari dels oficis del moble i de l'interiorisme* (1999).

Entre els nascuts ja al segle xx hi ha encara personalitats molt diverses. Marçal Olivar (1900-1993), filòleg i historiador de l'art, excel·lí estudiant *La ceràmica trescentista a Aragó, Catalunya i València* (1954) i en general sobre les arts decoratives des de l'edat mitjana, però també fou un gran coneixedor de l'art vuitcentista i modernista;²² i el seu amic Pere Bohigas i Balaguer (1901-2003), també universitari de lletres de gran relleu i membre de l'IEC, tocà el món de les arts plàstiques en la seva obra clàssica en tres volums *La ilustración y la decoración del libro manuscrito en Cataluña* (1960-67).

Josep Selva (1902-1987) i Lluís M. Llubia (1906-1973) pertanyen a una nova fornada de conservadors de museus. El primer es dedicà a la divulgació, en volums de la col·lecció «Speculum artis» —on també col·laborarien Ràfols i A. Cirici—, i biografia l'escultor Joan Rebull (1960), mentre que el segon s'especialitzava en ceràmica i publicava, amb el col·leccionista Andreu Batllori, el llibre *Ceràmica catalana decorada* (1949) —esdevingut manual de consulta obligada

---

²⁰ Sobre Subias vegeu Francesc FONTBONA, *Elogi de l'Acadèmia, discurs d'ingrés (...) llegit (...) el dia 7 de Juny de 1989*, Barcelona, Reial Acadèmia Catalana de Belles Arts de Sant Jordi, 1989, p. 5-9.

²¹ Francesc MIRALLES, «Aproximació a Joan Mates», al facsímil del llibre de Joan MATES, *F. Gimeno*, Sabadell, AUSA, 1988, p. 383-410.

²² Vegeu «Marçal Olivar, filòleg i historiador de l'art», a Marçal OLIVAR, *Obra dispersa*. Llibre en homenatge en el seu 90e aniversari a cura de Francesc Fontbona i Amadeu-J. Soberanas i Lleó. Barcelona, Biblioteca de Catalunya, 1991, p. 7-14.

per a aquest tema—, i tot sol *Cerámica medieval española* (1967), entre altres títols. Però el responsable absolut dels museus de Barcelona després de la guerra fou un català de sentiments espanyols, Xavier de Salas Bosch (1907-1982), que havia estat editor de clàssics catalans a l'Editorial Barcino i que seria secretari de Dionisio Ridruejo ja amb el nou règim. Durant uns anys compaginà el càrrec de Comisario-Delegado de la Dirección General de Bellas Artes en la Dirección del Museo de Cataluña (1940-47) amb la Universitat de Barcelona, on fou professor encarregat de curs d'Història de l'Art (des del 1939) i catedràtic (des del 1945); la seva obra escrita no és extensa, però fou forta la seva influència des de càrrecs entre culturals i diplomàtics a Anglaterra (1947), una nova càtedra —a Madrid— i la direcció del Museo de Prado. Quan Salas ja era a Londres, l'assignatura d'Història de l'Art de la Universitat de Barcelona estigué a càrrec de Martín Almagro, que tenia un perfil absolutament d'arqueòleg.

Fora dels àmbits pròpiament acadèmics i museístics cal esmentar altres noms. El geògraf Josep Iglésies Fort (1902-1986), que esdevindria membre de l'IEC, biografià a fons un parell d'artistes vuitcentistes de Reus, Baldomer Galofre (1953) i Joan Roig Solé (1955); i un altre membre de l'IEC, corresponent, però per la secció de Ciències, Antoni Oriol Anguera (1906-1996), se sentí sovint atret per l'art: s'acostà a la figura de Dalí (*Mentira y verdad de Dalí*, 1948), glossà amb un deix de complicitat la de *Werner Peiner, pintor del III Reich* (1949), i més tardanament publicà *Para entender a Picasso* (1973), tot més a prop de l'assaig que de la historiografia. L'historiador autodidacte Josep Vives i Miret (1903-1966) va fer una important aportació al medievalisme en diversos treballs sobre arquitectura monàstica, especialment al llibre aparegut pòstumament, *Reinard des Fonoll, escultor i arquitecte anglès, renovador de l'art gòtic a Catalunya (1321-1362)* (1969).

Els eclesiàstics continuaren tenint un paper notable en aquest camp, malgrat mantenir tots ells llur línia polifacètica habitual: Antoni Llorens i Solé (1904-1988), historiador de Solsona, descobrí la catalanitat de Francesc Ribalta (1951) i estudià *La Mare de Déu del Claustre de Solsona* (1956); Pere Batlle Huguet (1907-1990) estudià *El pintor Ramon de Mur* (1936), els tapissos i les pintures gòtiques de Tarragona (1946 i 1952), i sintetitzà l'art paleocristià per a la col·lecció «Ars Hispaniae» (1947); Joan Ferrando i Roig (1908-1980), impulsor de novetats en la litúrgia, publicà treballs sobre el santuari de Lord (1940) o la iconografia dels sants (1950).

El rossellonès Pere Ponsich (1912-1999), membre corresponent de l'IEC, conservador del patrimoni artístic, canalitzà bona part de la seva tasca a través de la seva revista *Études Roussillonaises* (1951-57), i publicà, a part de molts treballs d'història social, investigacions d'art medieval des del segle x fins al segle xv.²³ També a la Catalunya Nord, una vallespirenca, Anna de Pous (1908-), ha publicat des de 1939 nombroses obres sobre castells, torres de senyals i arquitectura rossellonesa i llenguadociana.

---

23. Antoni PLADEVALL FONT, «Pere Ponsich (14.2.1912-24.12.1999)», a *Institut d'Estudis Catalans. Memòria curs 1999-2000*, Barcelona 2001, p. 164-168.

Un foraster d'aquesta generació, Luis Monreal Tejada (1912), aragonès llicenciat en Dret, arribat a Catalunya amb les tropes franquistes, mereix tanmateix una atenció: fou comissari del servei de defensa del Patrimonio Artístico Nacional (fins al 1947) i impulsà la restauració de Poblet i de la catedral de Vic. Dedicat a temes miscel·lanis i relacionat molt estretament amb el mercat de l'art, de la seva obra cal destacar la codirecció —amb Martí de Riquer— de l'obra *Els castells medievals de Catalunya* (1955-65). Ben pròxim ideològicament a Monreal, el periodista Miquel Utrillo Vidal (1913-1990), terrible polemista d'extrema dreta i dalinià confés (*Salvador Dalí y sus enemigos*, 1952), venerà apassionadament la memòria del seu pare Miquel Utrillo Morlius, i amb els seus papers publicà articles amb dades essencials per al coneixement del grup modernista català de París, el Cau Ferrat i els Quatre Gats.²⁴

Molt important continuava essent el nucli vigatà. D'allà sorgí mossèn Eduard Junyent (1901-1978), membre corresponent de l'IEC, deixeble i successor de mossèn Gudiol i doctorat en Arqueologia Sagrada a Roma. A part de la seva important faceta arxivística i docent, va centrar-se en l'estudi del preromànic i el romànic, i entre les seves obres cal esmentar *La ciutat de Vic i la seva història* i una notable col·laboració a la sèrie *Catalogne romane*.

El nebot de mossèn Gudiol, amb qui sovint se'l confon, Josep Gudiol Ricart (1904-1985), mereix un capítol a part, ja que transcendí els seus orígens vigatans i, sense deixar mai d'estar vinculat a la ciutat episcopal, s'arrelà a Barcelona i tingué gran influència en el món de l'art hispànic i en l'internacional. Arquitecte, Gudiol Ricart s'inicià treballant en tasques de l'IEC i el 1930-31 va fer la seva primera i fecunda estada als EUA, on tractà Porter, Post i sobretot Cook. Publicà a «Monumenta Cataloniae» el volum sobre *Els vidres catalans* (1936) i el 1938 publicà *La pintura gòtica a Catalunya*. El seu pas durant la guerra civil per la secció de Monuments de la Generalitat l'obligà a exiliar-se, i això reforçà els seus lligams amb el món acadèmic francès i nord-americà, com tindria també lligams amb el gran mercat de l'art. En tornar, seguint el model de la Frick Library de Nova York on havia treballat, fundà el 1942 l'Institut Amatller d'Art Hispànic a Barcelona, des d'on impulsà l'estudi del romànic i del gòtic català, especialment la pintura. Creà la col·lecció «Ars Hispaniae», editada oficialment a Madrid, que tindria vint-i-dos volums i sintetitzaria a fons tots els coneixements sobre l'art hispànic des dels orígens al segle xx, a càrrec dels millors especialistes. Ell mateix s'hi reservà l'arquitectura i escultura romàniques (1948, en col·laboració amb Gaya Nuño), la pintura i la imatgeria romàniques (1950, amb Cook) i la pintura gòtica (1955).

Gudiol Ricart, publicà també monografies sobre Jaume Huguet (1948, amb Ainaud) i Borrassà (1953), editades pel mateix Institut Amatller, i diverses obres divulgatives i, després de la seva etapa de medievalista, enfocà l'estudi de grans figures de la pintura moderna, de les quals catalogà el conjunt de l'obra. El Greco (1971), Velázquez (1973) i Zurbarán (amb Julián Gállego, 1976) foren objecte de monografies seves, i esdevingué gran especialista en Goya, a

---

24. Vinyet PANYELLA, «En la ment [sic, per mort] de Miquel Utrillo Vidal», *Avui* (Barcelona), 22-I-1990.

qui dedicà una àmplia obra el 1970, molt reeditada i traduïda. Tot i amb això, la seva darrera gran obra va ser un corpus de la *Pintura gòtica catalana* (1986, amb S. Alcolea Blanch).

Més que el document, Gudiol Ricart interrogava l'obra mateixa i les característiques dels seus detalls, i fou el més clar seguidor de Morelli al nostre país.²⁵

Un mallorquí format com a pintor a Madrid, Vicenç Furió Kobs (1864-1956), publicà diversos treballs que documenten aspectes destacats de la història de l'art a Mallorca: *En Guillem Mesquida, pintor mallorquí* (1913), *Dels anys que visqué a Mallorca l'escultor vilafranquí Adrià Ferran* (1922), *Els pintors cartoixos Fra Joaquim Juncosa i Fra Manuel Bayeu* (1925) o *Imatges xilogràfiques mallorquines* (1928). Molt més jove, Jeroni Juan Tous (1906), escriptor, dibuixant i sobretot fotògraf especialitzat en arts plàstiques, publicà una síntesi de *La pintura mallorquina (siglos XVI al XVIII)* a la *Història de Mallorca* de Mascaró Pasarius (1972), una *Breve historia del convento de San Jerónimo de Palma de Mallorca* (1973), *Grabadores mallorquines* (1977) i una també breu monografia de *Guillem Mesquida* (1982).

Entretant a València Carlos Sarthou Carreres (1876-1971), de la carrera judicial, actuà d'erudit, redactà dos volums de la *Geografía general del Reino de Valencia* (1920-27) i deixà una obra àmplia especialment centrada en història de l'arquitectura valenciana: des de *Viaje por los santuarios de la provincia de Castellón* (1905) a *El castillo de Játiva* (1946), passant per *El alcázar setabense* (1922), *Guía oficial de Játiva* (1925), *Monasterios valencianos* (1943), i algunes obres de caire clarament espanyol: *Castillos de España* (1932, força reeditada) i *Catedrales de España* (1946). Diverses de les seves obres les envià dedicades a la biblioteca de l'Institut d'Estudis Catalans, cosa que denota si més no un cert grau de cordialitat vers el món cultural del nord de l'Ebre.

Manuel González Martí (1877-1972), format a la facultat de Dret i a Belles Arts, caricaturista destacat, contista en valencià i acadèmic, fou també un dels primers col·leccionistes de la ceràmica de Paterna (1908). Investigà aspectes pictòrics i publicà la biografia *Pinazo, su vida y su obra* (1920, reeditada) o *Pintors valencians de la Renaixensa. Joanes* (1926). Tanmateix la ceràmica va ser el seu tema principal de recerca, des del seu llibre *Cerámica española* (1933 reeditat) fins la seva monumental obra en tres volums *Cerámica del Levante español* (1944-52). Fundà i dirigí el Museo Nacional de Cerámica y Artes Suntuarias de València, del qual publicà una guia el 1964. L'escriptor i escultor Josep Maria Bayarri (1886-1970), fundador de la revista *Ribalta* (1935), publicà una síntesi de la *Història de l'art Valencià* (1957), mentre per una altra banda desenvolupava una pintoresca ortografia per allunyar-se de la influència del català central. Àngel Sánchez Gozalbo (1894-1987), narrador en valencià i erudit, impulsor de la Societat Castellonenca de Cultura, també dedicà treballs a la història de l'art, com *Pintors del Maestrat: contribució a la història de la pintura valenciana quatrecentista* (1932), *Bernat Serra, pintor de Tortosa i de Morella* (1935), *Pintores de Morella: datos para la historia de la pintura valenciana*

---

25. Eulàlia GUDIOL COROMINAS, *Josep Gudiol Ricart*, Vic, Temple Romà, 1997.

de los siglos XIV y XV (1943) o el *Repertorio de inventarios del santuario de Nuestra Señora del Lledó* (1980). Vicente Ferran Salvador (1898-1977), acadèmic i erudit, esbossà una *Historia del grabado en Valencia* (1943) i publicà alguns estudis monogràfics com el dedicat a *Pablo de San Leocadio...* (1946). Un especialista d'aquesta generació, José Caruana, Barón de San Petrillo (1880-1956), genealogista, investigà la *Filiación histórica de los primitivos valencianos* (1932-41).

També varen demostrar un positiu interès per l'art valencià un parell de militars, Enrique Moya Casals (1885-1956) i el gallec Leandro de Saralegui (1892-1967). El primer centrà els seus estudis artístics en la figura de Palomino (en obres de 1928 i 1941), mentre que el segon, vinculat a Chandler R. Post, treballà *La pintura medieval valenciana* en una sèrie d'articles d'*Archivo de Arte Valenciano* i al volum *El Museo provincial de Bellas Artes de San Carlos: tablas (...) De Primitivos valencianos* (1954).

Tanmateix els grans noms de la generació d'historiadors de l'art valencians nascuts al començament del segle XX són Igual Úbeda i el vell Garín. Antonio Igual Úbeda (1907-1983), doctor en lletres i novel·lista en valencià, practicà sobretot la biografia i la divulgació històrica. En el camp de l'art també va dedicar-se a les grans síntesis, com el *Compendio histórico del arte universal* (1944), o els volumets *El barroquismo* (1944), *El romanticismo* (1944) o *El Renacimiento* (1947), tots ells editats a Barcelona. Amb F. Morote havia publicat en la seva joventut un *Diccionario biográfico de escultores valencianos del siglo XVIII* (1933), tema que reprendria a *Escultores valencianos del siglo XVIII en Madrid* (1968) i a dos estudis biogràfics precisament d'escultors valencians setcentistes: *Leonardo Julio Capuz* (1953) i *José Esteve Bonet* (1971). Altres obres seves són *El gremio de plateros* (1956) i *Cristos yacentes en las iglesias valencianas* (1964). Felipe María Garín y Ortiz de Taranco (1908) és el gran patriarca de la historiografia artística valenciana d'aquesta generació, que durant molts anys tingué els càrrecs artístics més representatius del País Valencià: fou catedràtic d'Història de l'Art de la Universitat de València —de la qual historià el fons artístic (1982)—, Director del Museu de Belles Arts —sobre el qual publicà un ampli catàleg-guia el 1955— o President de l'Acadèmia de Sant Carles —de la qual publicà una documentada història el 1945, reeditada posteriorment. Garín, que també s'ha interessat per la historiografia artística,²⁶ ha tocat temes diversos: des d'*Aspectos de la arquitectura gótica valenciana* (1935) fins a *Yáñez de la Almedina, pintor español* (1953), passant per *Un Libro de Horas del Conde-Duque de Olivares...* (1951). En la seva maduresa es dedicà a fer grans síntesis valencianes: *Valencia monumental* (1959), *Historia del arte de Valencia* (1978), *Historia del arte valenciano* (1979), o *Catálogo monumental de la ciudad de Valencia* (1983), i dirigí l'*Inventario artístico de la provincia de Valencia* (1983). Amb altres autors publicà també el *Catálogo monumental de la provincia de Valencia* (1986).

---

26. Felipe M.^o GARÍN ORTIZ DE TARANCO, «Historiadores valencianos del arte español», a *Congreso de Historia del País Valenciano*, vol. III (196?), p. 841-854.

Sens dubte Garín ha aportat molt al coneixement de l'art valencià, però cal subratllar també que ha estat plenament integrat en el valencianisme ben sintonitzat amb la idea oficial d'Espanya, majoritària al País Valencià en els anys centrals de la seva vida.

Mestres estrangers

L'art del nostre país despertà l'interès d'un bon conjunt d'historiadors estrangers, lògicament connectats amb els erudits catalans. Émile Bertaux (1869-1917), als volums sobre pintura hispànica medieval de la *Histoire de l'art* d'André Michel, feia ja atribucions personals a artistes catalans fruit d'un estudi superior al d'un típic redactor d'una obra general. D'altra banda, el fet que Ramon Casas el tingués a la seva galeria de retrats al carbó indica fins a quin punt la presència de Bertaux als nostres ambients culturals era patent. Temps després un altre francès, Pierre Lavedan (1885-1982), publicà *L'architecture gothique religieuse en Catalogne, Valence et Baléares* (1935) i fou implicat per Francesc Cambó en la seva tasca de difusió de l'art català al món acadèmic francès. L'historiador napolità de la cultura Riccardo Filangieri di Candida Gonzaga (1882-1959) dedicà una de les seves obres a l'*Architettura e scultura catalana in Campania nel secolo xv* (1930).

L'alemany Wilhelm Neuss (1880-1965) estudià la il·lustració de les bíblies de Ripoll i de Rodas (1913), però potser el nucli principal d'historiadors estrangers de l'art català és el de Harvard, als EUA, amb el qual Josep Gudiol Ricart entrà en fecunda relació. Arthur Kingsley Porter (1885-1933), amic de Puig i Cadafalch, abordà l'estudi del romànic (*Lombard architecture*, 1915-17) i hi féu interessants vinculacions amb el romànic català, sobre el qual publicà monografies com *The Tahull virgin* (1931). Chandler R. Post (1881-1959), en la seva monumental *A history of Spanish painting* (1930-66), analitza amb tot detall els pintors medievals catalans i en molts casos en defineix per primer cop l'obra. El seu deixeble Walter W. S. Cook (1888-1962), establert a Nova York, aprofundí aspectes del mateix tema i redactà amb Gudiol Ricart el volum de pintura i imatgeria romàniques de la col·lecció «Ars Hispaniae» (1950). També deixeble de Post fou Delphine Fitz Darby, especialista en pintura barroca valenciana, que publicà *Francisco Ribalta and his school* (Cambridge, 1938), *Juan Sariñena y sus colegas* (València, 1967) i diversos treballs de primera mà sobre Josep de Ribera.

El romànic fou objecte també d'estudi per part de Georges Gaillard (1900-1967), que el 1938 publicava *Premiers essais de sculpture monumentale en Catalogne aux Xe et XIe siècles*, i del lituà Jurgis Baltrusaitis (1903-1988), que estudià *Les chapiteaux de Sant Cugat del Vallès* (1931). El més jove d'aquesta sèrie d'estudiosos francesos, Marcel Durliat (1917), pot ésser considerat ja català de ple, ja que, bé que nascut a Tolosa de Llenguadoc, la seva vinculació amb el Rosselló l'ha portat a centrar bona part dels seus esforços en l'art català: *La sculpture romane en Roussillon* (1948-54), *Arts anciens du Roussillon. Peinture* (1954), *Roussillon roman* (1958), *L'art dans le royaume de Majorque* (1962), a part d'un volum que va fer molt per difondre *L'art catalan* (1963) a França.

Un cas a part és el professor de la Columbia University Georges R. Collins (1917-1993), que, en lloc de fixar-se en l'època antiga, es dedicà al segle XIX i al Modernisme: director del Catalan Archive of Art and Architecture, de la seva universitat, ha publicat textos significatius sobre Gaudí (1960, 1983, etc.) i Rafael Guastavino.

Tots els noms esmentats en aquest apartat, excepte els de Bertaux i Fitz Darby, foren elegits membres corresponents de l'IEC.

Els nous professionals

Gudiol Ricart va saber fer de l'Institut Amatller el centre d'operacions de la historiografia artística catalana durant més de trenta anys. Allà es desvetllà la personalitat d'uns deixebles, tots formats a la facultat de Lletres, amb un alt grau de rigor: Ainaud, Alcolea, Verrié, Milicua... Amb alguns d'aquests —Ainaud i Verrié—, Gudiol redactà *La ciudad de Barcelona*, de la sèrie *Catálogo monumental de España* (1947).

Es pot dir que amb els integrants d'aquesta generació comença una nova mena d'historiador de l'art específic, és a dir, que no és arquitecte, capellà ni artista, bé que diversos arquitectes i eclesiàstics continuaran cultivant encara l'estudi de les arts del passat.

Joan Ainaud de Lasarte (1919-1995), que arribaria a ser president de l'IEC, recollí en la seva persona dues tradicions, la de Gudiol —al costat del qual treballà i al qual es mantingué sempre pròxim, fins al punt d'arribar a president del patronat de l'Institut Amatller— i la de Folch i Torres, en esdevenir successor seu com a director general dels Museus d'Art de Barcelona (1948-1986). Aquesta llarguíssima dedicació als museus d'Ainaud va limitar, sens dubte, la seva tasca d'historiador de l'art, més expressada a través d'articles, pròlegs i monografies breus que no a través d'una obra densa; si bé també les moltes exposicions retrospectives que organitzà o suscità des d'allà serviren per a aprofundir el coneixement de temes com el romànic a Espanya (1961), Francesc Pujols i els artistes (1966), Xavier Nogués (1967), el Modernisme a Espanya (1969), Marià Fortuny (1974), Picasso i Barcelona (1981), el Renaixement a Catalunya (1983), entre altres. Ja jubilat, pogué sintetitzar *La pintura catalana* per a l'editorial Skira (1989-91).²⁷

Ainaud comptà als museus de Barcelona amb col·laboradors —a part de Selva o Llubí ja esmentats— com Joan Barbeta Antonès (1911-1990) o Miquel Gil Guasch (1925) —el primer format a Llotja i el segon a la Universitat—, l'obra dels quals es plasmà normalment en la redacció de catàlegs d'exposicions històriques, i amb el de la seva mateixa esposa Assumpta Escudero (1932-), l'obra principal de la qual és *El moble català al monestir de Pedralbes* (1976),

---

27. Vegeu Francesc FONTBONA i Eduard RIPOLL PERELLÓ, necrològiques de Joan Ainaud de Lasarte, *Butlletí de la Reial Acadèmia Catalana de Belles Arts de Sant Jordi*, Barcelona, vol. X, 1996, p. 295-301; i Manuel CASTELLET I SOLANAS, Xavier BARRAL I ALTET, Joan F. CABESTANY I FORT, i Francesc FONTBONA I DE VALLESCAR, «Joan Ainaud i de Lasarte», a *Institut d'Estudis Catalans. Memòria curs 1995-1996*, Barcelona 1997, p. 129-142.

escrit amb l'especialista ja esmentat Josep Mainar, i que dedicà una altra monografia a *El monestir de Santa Maria de Pedralbes* (1988).

Gudiol i Ainaud foren coautors, com s'ha dit, del catàleg monumental de Barcelona juntament amb Frederic-Pau Verrié (1920), que acabaria dedicant-se sobretot a la història de Barcelona en esdevenir col·laborador de Duran i Sanpere, al Museu d'Història de la Ciutat, que acabaria dirigint. A part de la seva faceta d'arqueòleg, com historiador de l'art estrictament parlant treballà a fons Ferrer Bassa i el seu entorn, sense donar, però, una publicació definitiva de les seves recerques, i biografià el pintor de la generació noucentista Marià Pidelaserra amb un rigor reservat habitualment a temes de temps més antics, text que tanmateix no aparegué fins més de mig segle després de la seva redacció (2002). Precisament al Museu d'Història de la Ciutat, altres professionals abordaven de vegades també temes historicoartístics, com Anna Maria Adroer que estudià entre altres coses *El Palau Reial Major* (1978).

Vinculats també a l'Institut Amatller trobem Juan-Eduardo Cirlot (1916-1973), Salvador Moreno (1916-1999) i José Milicua (1923). El primer, —també poeta i compositor— més dedicat a la crítica d'art que pròpiament a la historiografia, publicà diverses síntesis molt consultades: *Arte contemporáneo* (1958), *Pintura catalana contemporánea* (1961). Moreno, mexicà i també compositor, estudià molt documentadament un aspecte important i força negligit, la presència fonamental d'artistes catalans a Mèxic durant el Romanticisme i posteriorment, en detallades monografies publicades per la Universidad Autónoma de Mèxic: *El pintor Pelegrín Clavé* (1966), *El escultor Manuel Vilar* (1969) o *El pintor Antonio Fabrés* (1981). El basc Milicua, el més pròxim al mestre en posar l'accent en l'anàlisi de l'obra d'art, és un gran coneixedor de la pintura europea del renaixement i el barroc, cosa que li ha valgut un gran respecte al món acadèmic espanyol, bé que la seva obra publicada és molt limitada: *Diez estudios sobre pintura* (1991) recull treballs dispersos seus entre 1952 i 1981.

La continuïtat de Gudiol a l'Institut Amatller és en mans de Santiago Alcolea Gil (1919), molts anys secretari de l'entitat i posteriorment president del seu patronat. A part de diverses guies i llibres divulgatius, la seva gran aportació ha estat l'estudi en profunditat de *La pintura en Barcelona en el siglo XVIII* (1961-62 [1969]), un camp pràcticament verge abans de la seva intervenció, sobre el qual ha publicat treballs monogràfics de la figura d'Antoni Viladomat. També ha investigat sobre l'arquitectura catalana d'aquest període (*El Palau Moja*, 1987). La seva obra darrera és un dens volum sobre *L'art català dins Europa* (2003). Alcolea representa una historiografia artística basada en el pacient i exhaustiu buidat de les fonts documentals. La seva esposa, Montserrat Blanch (1927-), és la gran especialista en la figura de l'escultor Manolo Hugué, de qui ha publicat la monografia més completa (1972), bé que també, entre altres publicacions, ha inventariat l'obra gràfica de Subirachs (1976).

Alcolea té un altre tret distintiu: ell fou l'impulsor del Departament d'Història de l'Art de la Universitat de Barcelona (1968), de la qual fou catedràtic. Hi succeí l'andalús José Guerrero Lovillo, que no s'havia integrat gaire en l'estudi de l'art català, tot el contrari que un altre predecessor seu a la Universitat de Barcelona, Carlos Cid Priego (1920-1998), que acabaria la seva

carrera de catedràtic a Oviedo (1965). Cid féu notables aportacions a l'estudi del neoclassicisme català i una monografia fonamental sobre *La vida y la obra del escultor neoclásico catalán Damià Campeny i Estrany*, en la qual treballà des de jove i que no va aparèixer fins al final de la seva vida. Amb aquestes figures, especialment ja amb Alcolea, la Universitat catalana començà a tenir un pes abans inexistent en el camp de la historiografia artística.

També acabarien de catedràtics d'Universitat Alexandre Cirici Pellicer (1914-1983) i Rafael Santos Torroella (1914-2002), bé que llur perfil mai no va ser el de l'erudit convencional. Tots dos se centraren en l'art contemporani i tots dos foren els crítics d'art més influents del seu temps des de diaris i revistes. Com a historiador Cirici va ser el gran reivindicador, després de Ràfols, d'*El arte modernista catalán* (1951), el seu millor llibre, abans del qual ja havia historiat l'etapa catalana de Picasso (1946) amb més agudesa que precisió.²⁸ Santos biografià artistes vuitcentistes com Valeriano Bécquer (1948) o Francesc Miralles (1974), i noucentistes com Julio Antonio (1969) o Néstor (1978), però la seva gran aportació varen ser diversos llibres i treballs sobre aspectes concrets de la figura i l'obra de Salvador Dalí, que estudià amb profunditat i un gran coneixement directe del personatge, i que reuní en bona part al volum *La trágica vida de Salvador Dalí* (1995).²⁹

De la mateixa generació, Josep Maria Garrut (1915), gran coneixedor del pessebrisme, difongué al món hispànic *Dos siglos de pintura catalana (xix y xx)* (Madrid 1974) en un dens volum on s'esmenten i ubiquen no sols les grans figures sinó tots els pintors mínimament interessants. Una altra obra general àmplia, però aquesta de caire local, és *L'art sabadellenc* (1961) d'Andreu Castells Peig (1918-1987), mentre que a Lleida Joan Manuel Nadal Gaya (1920), no pas professional de la història de l'art però gran coneixedor de la qüestió, endreçà la *Pintura y pintores leridanos del siglo xx* (1968), tema que després amplia i estructurà en el *Diccionari de pintors, escultors, gravadors i dibuixants. L'art a Lleida del segle xx* (2003). El gravador i pintor Jaume Pla (1914-1995), a part d'autor de bones semblances d'artistes del seu temps, publicà l'única biografia àmplia de *Francesc Domingo* (1992). El pintor avantguardista Joan-Josep Tharrats (1918-2001) historià els *Artistas españoles en el ballet* (1950), *Cent anys de pintura a Cadaqués* (1981) o *Surrealisme a l'Empordà* (1993). Un periodista miscel·lani dedicat també a la crítica d'art, Rafael Manzano (1919-1998), publicà una monografia de primera mà de *Pere Ysern Alié 1875-1946* (1990).

Cal parlar aquí d'un poeta destacat, Josep Palau i Fabre (1917), que ha esdevingut especialista internacional en l'obra de Picasso, fruit del seu contacte directe amb el pintor i d'una passió especial per la seva figura. Obres com *Picasso i Catalunya* (1967) o *Picasso i els seus amics catalans* (1971) donarien pas al seu monumental *Picasso vivent* (1980), que a estones arriba a un detallisme biogràfic molt alt.

---

28. *Homenatge de Catalunya a Alexandre Cirici (1914-1983)*, Universitat de Barcelona, 1984.

29. Vegeu Francesc FONTBONA, «Rafael Santos Torroella (1914-2002),» *Butlletí de la Reial Acadèmia Catalana de Belles Arts de Sant Jordi*, vol. XVI, II, 2002, p. 365-369.

Palau era un home del grup de la revista catalanista clandestina *Ariel*, i també estigué vinculat a aquella publicació el doctor en Dret Enric Jardí (1924-1998), publicista d'ampli espectre que dedicà molts esforços a la divulgació de l'art català entre els segles XIX i XX, tema sobre el qual dirigiria l'obra *L'art català contemporani* (1972), concebut com el tercer volum de *L'art català*, que havia dirigit Joaquim Folch i Torres, anys abans. Va ser segurament el primer entre nosaltres que traçà un *Esquema d'una sociologia de l'art* (1962), i l'autor d'una primera monografia sobre *El Noucentisme* (1980), però sobretot es dedicà a les biografies, com *Eugeni d'Ors, vida i obra* (1967), *Nonell* (1969), *Torres Garcia* (1973), *Joaquim Mir* (1975), *Puig i Cadafalch, arquitecte, polític i historiador de l'art* (1975), *Jaume Mercadé* (1977), *Calsina* (1990) i *Pere Pruna. L'artista que aspirava a la gràcia* (1992). També va fer, entre altres obres, algunes monografies d'entitats com *Història d'Els Quatre Gats* (1972) i *Història del Cercle Artístic de Sant Lluc* (1975). Les seves obres no pretenen ser exhaustives, però aporten una informació molt àmplia sobre els temes estudiats.³⁰

La sociologia de l'art també l'abordà Arnau Puig (1926), que tot i haver-se centrat en la filosofia, exercí la crítica i s'aproximà d'altra banda, més com a sintetitzador que com investigador, a *Història de l'art català: del Renaixement al Barroc* (1970).

Entre l'arqueologia i l'art medieval Pere de Palol (1923), catedràtic a Valladolid (1956) i a Barcelona (1970) d'arqueologia paleocristiana, i membre numerari de l'IEC, ha estudiat molt intensament temes que sovint entren ja en l'arqueologia i ha posat a l'abast d'un públic nombrós l'*Arte hispànic de la época visigoda* (1968) o l'*Arte paleocristiano en España* (s.a.), alhora que ha sintetitzat els tresors de la seva ciutat de *Gerona* (1953) i és un dels millors intèrprets d'*El tapís de la Creació de la catedral de Girona* (1986).³¹

En el món eclesiàstic continuen destacant nous noms. L'historiador, paleògraf i antic monjo de Montserrat Anscari M. Mundó (1923), numerari de l'IEC, s'ha dedicat també a l'estudi de les miniatures medievals, com abans havia fet el seu col·lega Pere Bohigas, i en aquest sentit cal destacar la seva magna obra *Les Bibles de Ripoll*, publicada pel Vaticà (2002). El canonge manresà Josep Maria Gasol (1924), format a Vic i a Roma, entre la seva ingent tasca arxivera, museística i erudita, ha deixat una important monografia de *La Seu de Manresa* (1975). A Mallorca, el teatí Gabriel Llompart (1927), corresponent de l'IEC, especialista en religiositat popular i folklore, és alhora el gran sintetitzador de *La pintura medieval mallorquina* (1977-80).

Mallorquins són també Lluís Ripoll (1913) i Rafael Perelló Paradelo (1933), que, entre altres obres fetes per separat, publicaren conjuntament *Las Baleares y sus pintores 1836-1936* (1981), un repertori molt ampli de pintors balears, obra més documental que l'altre llibre similar sobre el mateix tema, *La pintura contemporánea en Mallorca, del Impresionismo a nuestros días* (1972),

---

30. Francesc FONTBONA, «Enric Jardí», *Butlletí de la Reial Acadèmia Catalana de Belles Arts de Sant Jordi*, vol. XII, 1998, p. 330-333.

31. Josep M. GURT, «Pàtera d'honor 2002 a Pere de Palol i Salellas», Barcelona, Museu Arqueològic de Catalunya, 2002.

de Gaspar Sabater (1914), assagista de formació madrilenya i d'interessos molt variats. Un altre mallorquí, Joan Cabot Llompart (1915-1988), historià entre altres coses *Ibiza y sus pintores* (1979), i a Menorca Gabriel Julià i Seguí —nascut a Palma el 1933— ha publicat nombrosos articles sobre l'art illenc, que desembocaren en el volum *Les arts plàstiques a Menorca (segles XIV-XIX)* (1994).

El valencià Salvador Aldana Fernández (1928) és potser la figura més representativa de la historiografia artística valenciana de la generació posterior al vell Garín, i com aquest ha estat president de l'Acadèmia —de la qual publicà una nova monografia (1998)— i catedràtic de la Universitat. Tanmateix, tot i haver nascut a Madrid, Aldana ha tingut potser una major sintonia amb Catalunya. Començà amb temes de pintura: una útil i sintètica *Guía abreviada de artistas valencianos* (1970) i un estudi sobre *Pintores valencianos de flores (1766-1866)*, un gènere pictòric molt important a la València del temps de la Il·lustració, i també ha biografat *José Esteve Edo, escultor* (1988). Tanmateix la seva especialitat principal és la història de l'arquitectura, amb monografies com *El arquitecto barroco Juan Pérez Castiel* (1968), *La Llotja de València* (1988) —sobre la qual el mateix any publicà un volum documental—, el tres volums d'*El palacio de la Generalitat valenciana* (1992) o *Valencia: la ciudad amurallada* (1999, reeditat). Amparo Villalba Dávalos (1926) es destacà per la seva obra *La miniatura valenciana en los siglos XIV y XV* (1964).

L'arquitecte Oriol Bohigas (1925), a part d'una gran influència teòrica i política i d'una gran activitat d'assagista general, ha destacat com el gran reivindicador de l'*Arquitectura modernista* (1968), en una obra ja clàssica molt reeditada que planteja globalment el panorama riquíssim d'aquesta època arquitectònica catalana essencial i n'inventaria gran nombre d'edificis.

Diversos crítics d'art en actiu d'aquesta generació tenen també dimensió historiogràfica. Cèsario Rodríguez Aguilera (1916), magistrat andalús establert a Catalunya, ha publicat diverses monografies de pintors contemporanis i algunes visions panoràmiques. El valencià Vicente Aguilera Cerni (1920-) té monografies sobre Juli González (1962), Porcar (1973) i Josep Pinazo (1982), entre altres. Jaume Socias Palau (1924), que entrà en la història de l'art com una sego-na carrera en la seva maduresa, és entre altres coses el biògraf de Ricard *Canals* (1976). Francesc Vicens (1927) antic director de la Fundació Joan Miró de Barcelona, va codirigir amb Jean Cassou una *Histoire de l'art* en nou volums (París, 1973-79), fruit d'uns amplis coneixements artístics que tanmateix no ha prodigat gaire per escrit. José Corredor-Matheos (1929), llicenciat en Dret i poeta castellà molt ben integrat a la cultura catalana, ha fet nombroses monografies entre les quals més d'una dedicada a Joan Miró o les dedicades a *Cerámica popular española* (1970), *Subirachs* (1975), *La joguina a Catalunya* (1981), o *L'escultura de Joan Rebull* (1991). Maria Lluïsa Borràs (1931) destacà per una extraordinària tesi doctoral publicada sobre una figura tan rellevant de l'art internacional com el pintor dadaïsta *Picabia* (1985) o per un estudi antològic sobre Enric-C. Ricart (1993). Josep Maria Cadena (1935), és un dels millors coneixedors de la història de la premsa catalana i dels seus dibuixants, que divulgà a nombrosos articles del *Diario de Barcelona*, no recopilats mai, i a través de molts llibres i articles menys efímers.

En aquesta generació hi ha una sèrie d'especialistes en arts concretes: Josep Maria Casademont (1928) estudià la fotografia en articles i capítols d'obres col·lectives; Francesc-Xavier Puig Rovira (1934) s'ha centrat en la ceràmica, en la bibiofília i en l'art i els artistes de Vilanova i la Geltrú; i Francesc Rodon (1931) —normalment de tronc amb l'artista Joan Vila-Grau, col·laborador essencial del «Corpus Vitrearum»— ha desvetllat l'art del vitrall. L'arquitecte Joan Bassegoda Nonell (1930), que presidí la Reial Acadèmia Catalana de Belles Arts de Sant Jordi, ha esdevingut l'historiador que més detingudament ha tractat la figura d'*El gran Gaudí* (1989), en diversos llibres de tota mena de formats, però alhora ha historiat un monument tan representatiu com *La casa Llotja de Mar de Barcelona* (1986) i ha exhumat, molt sovint a la premsa, centenars de notícies sobre arquitectura catalana vuitcentista i també ja del nou-cents.³²

Per acabar aquesta visió panoràmica de la historiografia artística catalana, cal esmentar dues personalitats que pertanyen ja al límit cronològic que m'he imposat, el dels nascuts abans de la guerra civil. Em refereixo a Antoni Pladevall (1934) i Joaquín Yarza Luaces (1936). El primer, eclesiàstic provinent del focus vigatà, format a Lovaina, deixeble de Ramon d'Abadal, compagina la història eclesiàstica, la història social i la història de l'art, i la seva obra és filla d'una àrdua tasca prèvia de treball d'arxiu. Ha dirigit la vasta col·lecció «Catalunya Romànica» entre 1990 i 1998, i ha estat sempre vinculat a la conservació del patrimoni monumental, des de la Diputació de Barcelona i des de la Generalitat, on fou Director General d'aquest ram. És membre numerari de l'IEC des del 1990. Ha publicat una vuitantena de llibres i gran quantitat de treballs, entre els quals cal esmentar, pel seu abast i la seva influència, la monografia *Els monestirs catalans* (1968).³³

Yarza, gallec d'origens diversos, ha passat ja molts anys vinculat al món català; és un estudiós destacat de la pintura i escultura medievals i renaixentistes. Ha fet una gran tasca docent a la Universitat Autònoma, on és catedràtic des de 1981, i molts dels historiadors de l'art catalans de les generacions posteriors són —o s'han considerat— deixebles més que alumnes d'ell. Té moltes publicacions, entre les quals es pot destacar *Arte y arquitectura en España, 500-1250* (1979), *Formas artísticas de lo imaginario* (1987), *Beato de Liébana: manuscritos iluminados* (1998), *Alejo de Vahía, mestre d'imatges* (2001), i en el camp específic de l'art català *Retaules gòtics de la Seu de Manresa* (1993) o la direcció —amb Francesca Español— del *Catàleg d'escultura i pintura medievals* del Museu Frederic Marès de Barcelona (1991).³⁴ De la mateixa generació, la valenciana Trinidad Simó (1935), professora universitària, desvetllà un abans mal conegut Modernisme arquitectònic valencià al seu llibre ja clàssic *La arquitectura de la renovación urbana en Valencia* (1973), abans de dedicar una monografia força extensa a *J. Sorolla* (1980).

---

32. Vegeu E. BAYONA HURTADO, A. M. LOZANO RAMÍREZ i O. R. MARTÍNEZ CUBILLO, *Primera bibliografía de Joan Bassegoda i Nonell*, Barcelona, Càtedra Gaudí, 1993, i *Homenatge al catedràtic Joan Bassegoda i Nonell amb motiu del seu comiat com a professor (...)*, Barcelona, Escola Tècnica Superior d'Arquitectura de Barcelona, UPC, 2000.

33. Carme CARA (coordinació), *La història arrelada al territori. Homenatge a Antoni Pladevall i Font*, Vic, Centre d'Estudis Socials d'Osona, 2000.

34. «Bibliografía y actividad académica» (de Joaquín Yarza Luaces), *Anthropos*, núm. 43, 1984.